

FENOMENOLOGIA SEMANTICĂ
A NUMELUI „ESEU” CA METODĂ A DISCURSULUI ESEISTIC /
SEMANTIC PHENOMENOLOGY OF THE NAME "ESSAY"
REGARDED AS A DISCOURSE ESSAY METHOD

[Carolina DODU-SAVCA](#)

Senior Lecturer, Ph.D.

(State Institute of International Relations of Republic of Moldova)

carolidodusavca@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-4474-352X>

Abstract

In the article, we analyse the essay from the perspective of semantic phenomenology. The author makes an incursion into the history of the term appearance and further moves to the investigation of an essayistic discourse.

Keywords: *phenomenology, essay, essayistic, discourse*

Rezumat

În articol, se abordează eseul din perspectiva fenomenologiei semantice. Autoarea face o incursiune în istoria apariției termenului pentru a trece mai apoi la investigarea discursului eseistic.

Cuvinte-cheie: *fenomenologie, eseu, eseistică, discurs*

Miza substanțială, în teoria unui gen, este identificarea descriptivului generic. De regulă, însușirile formei literare nu sunt reflectate de înțelesurile termenului care o desemnează, iar de cele mai multe ori acestea sunt înstrăinate de sensurile primare ale noțiunii (*i. e.* „roman”). Una dintre rarele excepții este Eseul (ar mai fi denumirea genurială „autobiografie”, etimonul căreia poate relaționa cu caracteristicile genului). Observăm că, în poetica interioară a Eseului, se aplică o aproximare semantico-funcțională între denumirea de gen și proprietățile genului. Această gestică este posibilă dată fiind omonimia numelui francez „essai”, care desemnează termenul „eseu” („(l’)Essai”), și sensul de „încercare” al numelui/substantivului („(un) essai”). Frecvent întâlnitele jonglări metonimice între semnificațiile comportate de numele comun „essai”, cu sens primordial de „încercare”, și termenul „essai”, în calitate de denumire a formei literare „eseu”, subordonează genul la o funcționare serviabilă față de trilema fenomenologiei conotative: *nume, denumire genurială, gen* (unde „essai” = „încercare” → „essai” = termen literar „eseu” → „essai” = gen, adică „essai” = „un essai” = Essai). Astfel, desemnând schema *numele = noțiunea = genul/genul-concept* (*le nom « essai » = la notion littéraire « essai » = le genre « Essai »*) o descernem pe următoarea: *numele eseu = noțiunea „eseu” = genul eseu* (*le nom « essai » = la notion littéraire « essai » = le genre « Essai »*), unde denumirea de gen = proprietățile genuriale, iar semantica numelui „essai”, cu sens de încercare = pragmatica noțiunii „essai” („eseu”).

Imperioasă este următoarea remarcă cu titlu de justificare. În mai bine de patru secole de la inaugurare (1580 – I ediție, *Essais* de Montaigne), Eseul înregistrează o existență hamletiană, dialectic segmentată între estompare și resuscitare genurială, fapt care induce o stare de emulație teoretică. Lipsa unui prospect genurial bine definit a Eseului lasă spațiu pentru abordări și tratări teoretice inedite ale denumirii și formei literare, între acestea manifestă fiind tendința de a compatibiliza denumirea de gen cu proprietățile genuriale. Astfel, unii exigenți (M. Arland, A. Marino, G. Haas, M. Macé) pleacă de la aproximarea conotațiilor numelui „eseu” („essai”) de însuși identitatea genurială. Gestică dată e recurentă în interiorul poeziei eseului, dar cvasisingulară în teoria formelor literare. Deși unele voci ale teoriei blamează interpretările etimologice abuzive (vehementă fiind poziția lui B. Berger), credem că o investigație echilibrată a raportului *nume* – *gen* poate fi judicioasă, bineînțeles dacă se limitează la fundamentarea sensului, nu și a conceptului de gen, așa cum ne avertizează și exegetul german G. Haas. Un atare recurs poate fi și util, deoarece „în cazul eseului, chiar în nume rezidă întreaga problemă pragmatică, și anume astfel poate fi clarificat statutul genului”, după cum afirmă Marielle Macé¹⁰⁹. Așadar, dacă presupunem că are loc transgresiunea *nume comun* – *denumire de gen*, atunci înțelesurile numelui ar deduce proprietățile genuriale, iar istoria termenului „eseu” ar aminti în linii mari istoria genului Eseu.

În această coerență, fenomenologia semantică prefigurează și metoda discursului eseistic, altfel spus, nuanțează sensul de „încercare” în ideea de căutare, iar ideea de căutarea – în întrebarea-încercare perpetuu reactualizată. Din această perspectivă, axiologia numelui „eseu” și a conotației de „căutare” în Eseu ar apărea în formula de derivare: *nume* → *titlu* → „indicator genurial” (Berlan, 2002, p. 9), adică semnificațiile numelui „essai” → ±proprietățile de gen.

De menționat că baza lexicală a etimonului *exagium* („essai” fr. – *exagium*, n. m. lat.) (Dodu-Savca, 2005, pp. 25-28) comportă o bogată evidență semantică înglobând plener permutările metonimice. Prin urmare, așa-numita defilare semantico-diacronică a termenului – „essai” –, inclusiv la lupa accepțiilor latine, sensibilizează valoarea depozitată în eticheta genului și nuanțează subtextul chintesentei de „încercare”-căutare, atât de specifică calității genuriale a eseului.

Exagium (I. n. m.), al cărui sens propriu din latină e „cântar”, este explicat de teoreticianul Robert Estienne (în „Dictionnaire François-Latin”, 1549) cu ajutorul sinonimelor *proludium*, *praeludium*, *tentamentum*. Rădăcina lexicală a substantivului *exagium* e verbul latin *exigere* (în franceză: II. „faire sortir de”, III. „prélever, effectuer un échantillon”, IV. „évaluer”, „mesurer”) care e un derivat prefixat de la verbul latin *agere*. *Agere* este un termen al limbii pastorale, după cum indică Françoise Berlan, care indică acțiunea de „a mâna”

¹⁰⁹„[...] dans ce cas de l'essai, c'est bien dans le nom que gît tout le problème pragmatique, et que peut s'éclairer le statut du genre” (= Macé, 2002, pp. 401-414).

(„pousser devant soi” (Berlan, 2002, p. 3)), atunci când păstorul mână turma din urmă. *Exigere* e și sursa originară de la care derivă verbul francez „*essayer*” – „a încerca” (sinonime latine: *tentare, attentare, experire, facere periculum, periclitari*), care atestă două forme învechite. Prima e cea a verbului *essaier* – „a pune la încercare”, a face o încercare/testare a ceva etc. („mettre à l’épreuve”, „éprouver”, „subir”, „faire l’essai/l’expérience”); varianta arhaică *assayer*, de la vb. lat. *exagiare*, în lat. vulgară (*exag(ere)*): „a cântări” (în fr. „peser”). A doua e forma verbului *exigere* cu două înțelesuri: a) „a examina” („examiner”, „tester”), „a încerca” și b) „a alunga”, „a da afară” („chasser hors d’un lieu”, „pousser dehors”). Referitor la această nuanță conotativă, exegetul Jean Marcel (Marcel, 2003, p. 162) sugerează importanța înțelesurilor antinomice ale verbului *essayer*: „a cântări” și „a alunga/exclude”, ambele sensuri fiind în misiune de contribuabili primari la conotația ulterioară a numelui de gen. Complementar, teoreticianul Haas enunță conotațiile verbului englez „to essay”: „a pune în pericol”, „a cântări”, „a calcula/lua în considerare” („endanger”, „weigh”, „deliberate”, „begin” (McCarthy, 1989)).

În literatura anglofonă de specialitate termenul a fost introdus de filosoful, teoreticianul și eseistul Bacon în titlul lucrării sale „Eseuri” (*Essays*, 1597). Respectiv, în limba engleză numele a fost preluat cu două înțelesuri: „tentativă” și „lucrare cu compoziție liberă”. Începând cu secolul al XVII-lea, vocabula engleză acumulează următoarele echivalente: pentru nume („essay”) = „tentativă”, „efort”, „încercare” (*a tentative, an effort, a trial, an attempt*); și pentru verb („to essay” v. t.) = „a examina”, „a testa” (*to examine, to test, to drive aut*); și derivatele („to essay” v. t.) = „a face tentative”, „a pune la încercare”, „a face un efort de a înlăptui sau îndeplini ceva”, „a pune în folosire”, „a asuma”, „a executa”, „a încerca de a efectua” etc. (*to attempt, to put to the test, to make trial of, to make an effort to perform or accomplish something, to take on, undertake, to venture, to make an effort at, take a crack at, take a fling at, make a stab at* etc.).

Astfel, cea dintâi semnificație a vocabulei *exagium* – „cântar” – e prin înțeles metonimic și „cântărire”, sens ce acumulează o generoasă polisemie: de la „indicator al cântarului” la „examen precis/exact”. Prin urmare, permutările metonimice care au avut loc la rădăcina lexicală a numelui comun „eseu” inversează „rolurile”: sensul primar trece în secundar, adică sensul propriu *exagium* cu semnificația de „instrument de măsurare”, „cântar”, „balanță” trece în sens secundar și figurat de „cântărire”, iar acesta din urmă devine sens primar. Așadar, înțelesul de „ac/indicator al cântarului” va exprima prin *exagium* sensul de „cântărire” și ulterior va desemna o „apreciere cu exactitate, un examen precis”. Convertirea inițială *exigere* (vb.) = *exagere* (vb.)

→ *exagium* (n.) și procedura inversă *exagium* → *exigere*, încetățenită în opera montaigniană începând cu titlul colecției sale (*Essais*, 1580), incită polisemia verbului *exigere*: „a încerca”, respectiv, „a cântări / verifica / experimenta / degusta / testa / evalua / lustrui” etc. un lucru/o idee etc. printr-o activitate lingvistică.

Important este faptul că predispoziția spre echivocul polisemantic, ce survine prin speculații derivative (aplicate numelui comun), e atestată chiar în sensul prim, întronat de Montaigne. Prin oportuna și inedita alegere a unui nume de vestimentație permisivă, autorul francez încurajează alura ambiguă a termenului „eseu”. De fapt, la capitolul confuzului semantic unde avem *Eseuri* ca titlu și *Eseuri* ca operă în sine, ne confruntăm cu o serie de calificative (predominant peiorative) atribuite de însuși autorul Montaigne lucrării sale. În ediția din 1580, filosoful umanist face multiple referințe la *Eseuri*: *rapsodie*, *fantezii*, *vervă verbală*, *schită*, *fragmente*, *invenții*, *variații*, *reverii*, *corp monstruos* etc. («rapsodie», «marqueterie mal jointe», «fagotage», «farcissure», «fricassée», «(mes) brisées», «galimafrée», «fantaisie», «inventions», «verves», «rêveries», «songes», «rêvasseries», «grotesques», «corps monstrueux» etc.). Remarcăm că această serie contextual-sinonimică reiterează subtextul de „încercare-tentativă”. Așadar, sensul de „încercare”, datat încă din secolul al IV-lea în cheia semantică de *cântărire a argumentelor pro și contra*, are o valoare antinomică care va fi păstrată și la nivelul funcțional al numelui genurial, adică al denumirii de gen și al titlului de operă – *Eseurile* (în română traducerea titlului *Essais* de Montaigne reperează termenul genurial „eseu” care nu are vreo altă conotație; în alte limbi, spre exemplu în limba rusă, traducerea titlului reflectă conotația etimologică „experiențe-încercări”: „Опыты”).

Referindu-ne, în continuare, la genericul „eseuri”, importantă e și remarca asupra schimbării de marcă gramaticală: forma plurală a „cvasi- numelui propriu” *Eseuri* (*Essais*) (Macé, 2002, p. 403) transgresează în noțiunea de „eseu” (*essai*), fără marca finală a pluralului francez – „s”. De fapt, eseistul și filosoful britanic John Locke e primul care renunță la forma plurală a termenului („essais” fr./„essays” engl.), folosind singularul în titlul „Eseu despre cunoașterea umană” (*Essay on Human Understanding*, 1689; după ce publicase deja „Eseu-ri despre legile naturii” (*Essays on the Law of Nature*, 1663 ș. a.).

Prezenta incursiune, în care investim înțelesurile etimologice ale numelui comun „essai” (*încercare*) și conotațiile supraponderabile ale termenului literar „essai” (*eseu*), se profilează în punctul inițial al demersului – „essai” = „încercare”, unde evidențiem, în viziunea noastră, principiul esențial al Eseului: *căutare* – *încercare*. Din această perspectivă, originea încărcăturii semantice

a patentului montaignian *Essais* nu epuizează disputele în tagmele lexicografilor și lingviștilor.

Studiile specializate iau în considerare atât ponderea accepțiilor noțiunii literare, cât și impactul echivalentelor latine ale numelui propriu: *conatus*, *gustus*, *lulus*, *specimina*, *tentamina*, etc. Or, păreri teoreticienilor se disting. Încă în 1592, Jean de Thou evidențiază numele *conatus*, opinia sa fiind împărtășită mai târziu și de Scévole de Saint-Marthe. Teoreticienii Juste Lipse și G. Guizot cercetează influența noțiunii *gustus* (Guizot ezită, de fapt, între *lulus* și *gustus*), însă, nici una dintre aceste versiuni de echivalență nu este pe deplin acceptată de exegeții secolului al XX-lea. De fapt, ele sunt negate încă de la început de Antoine de Laval, bun amic al lui Montaigne, care abrogă oricare alte interpretări cu excepția celei de *încercare*. Aceasta, potrivit lui Laval, exprimă atât semnificația de „modestie” care corespunde situației de bună știință a filosofului renascentist de a fi încercat, doar, de a scrie/face o creație, cât și nuanța de ironie la adresa autorilor încrezuți și siguri de măiestria lor („grands faiseurs de livres” (cf. Blinkenberg, 1950, p. 3)). Constatăm că actul deliberat de *încercare* comportă, în careul acestor accepții, nuanța de frecvență cronică *încercare-tentativă*, regăsită, de altfel, și în semnificația de *modestie*. Această conotație voalează, în opinia esteticianului Lukács, o „curtoazie îmbibată de orgoliu” (Lukács, p. 31).

Atribuită operei montaigniene (*Essais*, 1580), semnificația de *încercare-căutare* învederează dorința autorului de originalitate a titlului (ales perpendicular celor în vogă i.e. *mélanges*, *entretiens*, *variétés*, *mots dorés*, *disputations*, *sentences* etc.) și a conținutului articulat atipic (*încercare=experiență*). Opera sa e destinată să declanșeze o „încăierare” (=disputatio) verbală despre viață și cu viața, o dispută rivală cu realitatea, or, care să întruchipeze o lucrare lipsită de angajamente scriitoricești profesionale (*încercare=tentativă*) și să fie, implicit, o operă absolvită de cadrări generice. Credem că, acest antagonism de atitudine emană un sentiment dual: pe de o parte, pretinsa carență a talentului scriitoricesc (*încercare=modestie*) și pe de cealaltă, orgoliul singularității de creație (asupra căruia insistăm) ca originalitate (modală) de căutare artistică (*încercare=experiment*). Această concepție poate fi reperată eminamente, în opera montaigniană, din perspectiva proiectului ce convoacă implicit ideea de căutare scripturală „tatonată” (*încercare=degustare, probă*) și se complăce în incertitudinea ei. Aferentă, este ideea căutării, radiată ubicuu de efortul căutării, unde accepția de *încercare-experiență nesigură* e bidimensională: într-o instanță are valoare finală, exprimă rezultatul unei încercări sau experiența propriu-zisă, iar în altă instanță, poate indica o încercare în desfășurare;

accepția de *încercare* va desemna, respectiv, un fapt împlinit și/sau discontinuu.

Următoarea conotație a termenului e cea de *experiență*. Intertitulul „Experiențele vieții mele” (*Les Essais de ma vie*, cap. XIII, III) certifică nuanța de *încercare-experiență acumulată* și traduce metaforic căutările „Eseurilor” montaigniene în eternul spirit de *încercare* a sensurilor. În paralel, acest înțeles mărturisește și o experiență proprie, a *Sinelui* („s’*éprouver*”, „s’*exercer*”) ca „punere la *încercare*” a inteligenței, istețimii, competențelor sale etc., dar și a timpului, istoriei, potențialității rațiunii, judecății umane etc., convertind scrierea eseului într-o *probă experimentală* ce cristalizează propensiunea irecuzabilă a tiparului montaignian (*încercarea*). Astfel, vom spune că judecata eseistului e confruntată judecăților și/sau prejudecăților (altora), pe care Montaigne le va cuprinde într-o paletă tematică incomensurabilă. Eseistul nostru scrie/judecă (= *încearcă* subiectele) „despre” (prep. fr. „de”) Kant/cravată/canibali/versuri virgiliene etc. De aceea suntem îndreptățiți să afirmăm că orice subiect care devine subiect al eseului implică o *încercare*, un efort justițiabil și un elan probant. În consecință, „Eseurile” lui Montaigne, precum și genul eseistic *per ansamblu*, va putea fi desemnat ca un „exercițiu de reflecție literară” (Perron, *apud DL*, 2002, p. 193) sau un examen triptic (eseu = examen – „situație de examen” = *Eseurile*/Montaigne = în rol de examinat/Montaigne=în rol de examinator” (Goyet, 2002, p. 203)) și, nu în ultimul rând, ca o reflecție maieutică de obținere a adevărului. În acest lanț, descoperim noi conotații care degajă implicit ideea de „efort-tentativă” sau „eșec-nereușită”, „exercițiu de antrenament” sau „întâmplare dificilă”/„cumpănă” etc. și, în fine, „îndoială” pironiană.

Accepțiile survenite în timp, de exemplu *examen*, dar mai ales *experiment/-are* exprimă realitatea literară a eseurilor cu alură științifică (sec. XVIII – eseurile lui Locke, Leibniz, Hume, Voltaire ș. a.), care vin să pledeze pentru o indispensabilă suplinire conotativă, susceptibilă de imperativele timpului. „Presiunea” eseului-tratat (sec. XVIII) orientează spre accepția de *experiment* ca mărturie a impactului științificului/filosoficului asupra rădăcinii semantice originare și care solicită o ajustare la cercetare.

În conformitate cu defilarea semantico-diacronică, stabilim că reperele pe care le construiește paradigma conotativă a noțiunii literare exprimă preocupările eseistului: mai întâi, de control, apoi de verificare a demersului ales, a meditației, trăirii sau aventurii spirituale, ca pe o experiență intelectuală de maximă intensitate. Ideea emfatică de inexhaustivitate degajată de conotația *încercării* afișează delicat complexitatea și perpetuitatea căutării, unde subiectul nu e „consumat”, iar soluțiile nu sunt dictate autoritar de eseist, ci sunt lansate în deplină libertate, afișate sub auspiciul gândirii critice, postulate

ca reflecții ce își așteaptă verdictul final de la cititor, soluția fiind delegată lectorului. În acest context, numele *eseu* („essai”=încercare) comportă tot „travaliul” etimologic, semantic, și al facerii genului – Eseu.

Relieful proeminent al eseistului în căutarea unui răspuns la problema încercuită transpare în gândirea sa pertinentă ca un argument de încercare verbală, ca o prezență a formei sale *mentis* pe solul de fertilitate artistică a meditației filosofice. În acest context, umanistul renașcentist solicită de la un potențial Eseist o reflecție judicioasă, dar mai ales neobosită, un asalt fără menajamente asupra problemei, o curiozitate neastâmpărată a gândului și o argumentare ingenioasă a reflecției – chiar și atunci când lucrurile (=fenomene, idei, întâmplări etc.) îi depășesc înțelegerea și sagacitatea. Valențele încărcăturii semantice nominale rezidă, astfel, în concentrarea eforturilor mintale reunite într-un examen de conștiință, experiență și inteligență care dezvoltă piste auto-analizei și *autognosisului* în demersul Eseului.

O contribuție absolut inedită la certificarea, dar și diversificarea conotației montaigniene de *autognosis* (=„s’éprouver”, „s’exercer”), e paranteza proustiană deschisă spre analiza probantă a conștiinței creatoare, în deosebi prin formularea articulată de romancier – „intersecțiile unui gând care „se încearcă” și „se explică”, în sensul în care Montaigne utilizează acest termen în „Eseuri”¹¹⁰.

Realizăm că în contextul fenomenologiei semantice a noțiunii „eseu” mutațiile proliferază în continuare. În sec. al XVI-lea, la momentul lansării sale, noțiunea de „eseu” e asociată cu „vigoare”, „dynamism” - notează Glaudes și Louette (Glaudes *et alii*, 1999, p. 44) – mai târziu, ea desemnează o compoziție literară liberă care revelă și un mod de expresie descătușat (sec. XVII-XVIII). Apoi se identifică cu semnificațiile de „gândire critică, liberă” și ajunge să desemneze un „concept” (de eseu, nu de gen! zicem noi), concept în continuă expansiune de predispoziție genetică, așa cum și-a dorit Montaigne inauguratorul genului (Essai/Eseu) și termenului („essai”/„eseu”), atunci când a ales intenționat o vocabulă cu o inepuizabilă paletă conotativă, și, așa cum l-a visat Montaigne eseistul – un cuvânt care să spună totul și să nu afirme nimic definitiv.

Constatăm că acest cvasi-concept transpune potențialul voit polisemantic al termenului supus modulațiilor fenomenologice unde reamintim următoarele faze: apariția numelui propriu *Eseuri* (*Essais*, 1580), transfuzia ideatică a eseului în spațiul anglo-saxon și acclimatizare semantică la discursul anglo-saxon (Bacon, Locke ș. a. – sec. XVII), repatrierea în tradiția eseistilor francezi

¹¹⁰ „Les recroisements d’une pensée qui „s’essaie” et „s’explique”, au sens où Montaigne emploie ce terme dans les *Essais*” (= Proust, *apud* Serça, 2002, p. 103).

(sec. XVIII), estomparea genului de către alte forme literare populare (sec. XIX, în umbra altor specii literare) și reemergența genului și instituirea poeziei interioare (sec. XX „celebritatea” de producție). Finalmente, tratăm un fenomen ce își depășește prin trangresiune metonimică statutul limitativ de denumire genurială, inițial, și, ulterior, de gen (nume comun: eseu – „essai”; nume cvasi-propriu: *Eseuri/Essais*; gen *Eseu/Essai*; „concept”: modalitate și metodă de gândire specifică = eseu, discurs eseistic) ca să degajeze merituos ideea de libertate în gândire, criticism, relevanță și incisivitate.

Debordând surprinzător toposul literar, termenul dat nu figurează realmente decât în rol de unitate, parte a acestui întreg (cf. Obaldia, 2005, p. 18). Din această perspectivă, numele e un vector de interferență frontalieră de literar și non literar și factor de literarizare condițională. În această ordine de idei, eticheta genurială – „eseu” – sugerează o dublă conotație: pe de o parte, e vorba de ideea utopică de atingere a țintei/soluției/răspunsului căutat în eseu și, pe de cealaltă parte, se tratează conștiința non exhaustivității subiectului abordat. Ultima caracteristică e și ea binară, exprimând, din punct de vedere al procesului de desfășurare al eseului, efortul investit în căutare ca principal obiectiv al demersului în cauză, iar din punct de vedere al finalității, nuanțând provizoriul și efemerul răspunsului solicitat de subiectul discutat. Această conotație poate fi asociată cu un procedeu de tatonare, în cazul dat al subiectului, în sensul de încercare sau experiență acumulată pe cont propriu. Concludem că înțelesurile reflectate pe parcurs circumscriu o sferă axată pe sensul de „cântărire”, întrucât primul și respectiv ultimul reper precizat, adică denotativul și conotativul acestei noțiuni, converg la aceeași semnificație: „cântar”. În această coerență, conchidem că reprezentând mai mult o metodă decât un scop, o revocare chiar a finalității de cercetare, noțiunea „eseu” consacră – cu recurențe coroborante – un gen ca o modalitate de creație non-conformistă și, în definitiv, instituie tradiția operei literare ca o „privire” sagace *despre ceva* sau *asupra ceva* și promovează gândirea critică în timbrarea expresiei subtile.

Referințe

- Aron, P., Saint-Jacques, D., Viala, A. (dir.). (2002). *Le Dictionnaire du Littéraire*. PUF (= DL, 2002).
- Berlan, Fr. (2002). *Essai(s): fortune d'un mot et d'un titre*. In: P. Glaudes (dir.). *L'Essai: Métamorphoses d'un genre* (pp. 1-16). Presses Universitaires Mirail.
- Blinkenberg, A. (1950). *Quel sens Montaigne a-t-il voulu donner au mot Essais dans le titre de son œuvre?* In: *Mélanges de linguistique et de littérature romanes offerts à Mario Roques* (tome I. MCML). Editions Art et Science Lydtinstrasse 8 Bade.
- Dodu-Savca, C. (2005). *Exagium: paradigma celor 6 accepții de A. Marino. Metaliteratura*, 11.

Glaudes, P., Louette, J.-Fr. (1999). *L'Essai*. Collection Contours littéraire. Hachette supérieur.

Goyet, Fr. (2002). Humilité de l'Essai? (Réflexions sur Montaigne). In: P. Glaudes (dir.). *L'Essai: Métamorphoses d'un genre* (pp. 201-215). Presses universitaires Mirail.

Lukács, G. von. (2003). Nature et forme de l'essai. In: *Approches de l'essai. Anthologie de textes rassemblés et présentés par Fr. Dumont* (pp. 15-48). Nota Bene.

Macé, M. (2002). Le nom du genre: quelques usages de l'essai. *Poétique*, 132, 401-414.

Marcel, J. (2003). Forme et fonction de l'essai dans la littérature espagnole. In: *Approches de l'essai. Anthologie de textes rassemblés et présentés par Fr. Dumont* (pp. 85-103). Nota Bene.

Mccarthy, J. A. (1989). *Crossing Boundaries: a Theory and History of Essay writing in German, 1680-1815*. University of Pennsylvania Press.

Obaldia, Cl. de. (2005). *L'Esprit de l'essai. De Montaigne à Borges*. Trad. de l'angl. E. Colombani. Editions du Seuil.

Serça, I. (2002). Roman/Essai: le cas Proust. In: P. Glaudes (dir.). *L'Essai: Métamorphoses d'un genre*. Presses universitaires Mirail.